3.3. İnsan-Toplum İlişkisi

Kurumlaşma ferdin şahsiyet kazanması ve toplum dayanışması için önemlidir. İslam Medeniyeti, insanın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayan çok sayıda özgün kurumlar oluşturmuştur. Bu sosyal kurumlardan bazıları mescit, vakıf, fütüvvet ve Ahilik'tir.

BİLGİ NOTU

"Cahiliye Dönem'i'nde, aralarında baba tarafından kan bağı bulunan akrabanın oluşturduğu topluluğa "asabe", bu topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı koymak veya saldırıda bulunmak söz konusu olduğunda bütün topluluk üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhuna da "asabiyet" denilmekteydi. Asabiye, bugün anlaşıldığı manadaki ırkçılığa göre daha dar çerçeveli ve kabilevi bir karakter arz etmektedir.

Düzenli bir siyasi birlikten ve hukuki yapıdan mahrum olan Cahiliye Dönem'i'nde, bir kabilenin veya kabileden bir kişinin başka kabile tarafından -hangi sebeple olursa olsun- tecavüze uğramasını önleyen veya herhangi bir tecavüzün vukuu hâlinde, bunun doğurduğu maddi ve manevi zararın telafisini sağlamaya sevk eden en önemli ve tesirli amil asabiyet kanunu idi. Saldırıya maruz kalan tarafın kendi kabilesini yardıma çağırması hâlinde bütün kabilenin galeyana gelerek bu çağrı uyarınca hareket etmesi asabiyet kanununun kaçınılmaz bir gereği idi ki Cahiliye Dönem'i'nde ardı arası kesilmeyen kabileler arası savaşların temelinde bu kanun vardı.

Kur'an'da bu zihniyetin temelini teşkil eden soy üstünlüğü, kabilecilik ve kavmiyet davalarının tümüyle reddedildiği, samimi dindarlık ve ahlaki hassasiyet demek olan takva dışında bir üstünlük sebebi görülmediği, gruplar arasında baş gösterebilecek çekişmeleri -asabiyet gayretiyle daha da arttırmak yerine- öncelikle adalet ve hakkaniyete dayanan uzlaşma yoluna gitme ve her durumda haksız tarafın karşısında olma vecibesinin getirildiği açıkça görülmektedir."

Mustafa Çağırıcı, "Asabiyet," DİA, C 3, s. 453-455.

Aile: Yeryüzünde ilk aile Hz. Âdem (a.s.) ve Havva tarafından kurulmuştur. Aile, medeniyetlerin gelişmesinde ve varlığını korumasında belirleyici olan kurumdur. İslam toplumunun temel taşı ve sosyal hayatın çekirdeğidir.

İslam toplumunda aile birliğine büyük önem verilir. Ailenin tarafları olan erkek ve kadın birbirinin destekçisi, koruyucusu[53] ve huzur kaynağıdır. Aile yuvası sevgi, şefkat ve merhamet üzerine kurulur. Kur'an ve hadislerde evlilik tavsiye ve teşvik edilir.[54] Hz. Peygamber (s.a.v), İslamî bir yaşantının hâkim olduğu ailelerin kurulmasını ve ümmetinin sayıca artmasını istemiş, hesap gününde ümmetinin çokluğuyla övüneceğini ifade etmiştir.[55]

52 bk. Buhârî, İlim 15, Zekât 5, Ahkâm 3; Müslim, Zekât 66-68, 97, Fezâil 57-58.
53 bk. Tevbe Suresi, 71.ayet.
54 bk. Rûm suresi, 21. ayet; Nahl suresi, 72. ayet; Nûr suresi, 32. ayet; Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5.
55 bk. İbn Mâce, Nikâh 1.

İslamın ahlak ve terbiye hususundaki emir, tavsiye ve düzenlemeleri, İslam ailesinin kendine has özelliklerini belirler. Genel olarak aile kurmanın amaçları; neslin devam ettirilmesi, korunması, sevgi, saygı ve huzur içinde duygusal ihtiyaçların karşılanması, çocuklara temel dinî, sosyal ve kişisel eğitimin verilmesidir. Neslin devamını sağlayacak olan çocukların, ruhi ve manevi gelişiminde ailenin etkisi büyüktür.

Aile, İslam toplumunun temelidir.

Aile yapısının sağlamlığı sayesinde İslamî değerler gelecek nesillere aktarılmıştır. Topluma içten ve dıştan gelen yıkıcı etkiler, aileler arasındaki dayanışma ile daha az zararla atlatılmış ve iş birliği güçlenmiştir. İslam Medeniyetinde İslam dışı toplumlardan farklı olarak aile kurumuna olan bağlılık, dinin ve İslam toplumunun korunmasında birinci derecede etkili olmuştur.

Mescit: İslam toplumunun dinî, idari, hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesinde mescit / cami merkezî konumdadır. Mescitler, dinî bilginin öğretildiği merkezler ve halka açılan toplantı yerleridir. Müslümanların davranışlarına yön veren değerlerin öğretildiği kurumlardır.

Mescidin temel işlevi, ibadet yeri olmasıdır. Beş vakit namazın cemaatle kılınmasının tavsiye edilmesi, Cuma ve Bayram Namazlarının cemaatle kılınma mecburiyeti, insanları cami ve mescitlere yöneltir. Mescitler, Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönem'i'nden itibaren eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mekânlardır. Müslümanlar ilk eğitimlerini mescitte bizzat Hz. Peygamber'den (s.a.v) almış, Suffe ehli, âlim kimseler olarak yetişmiş ve toplumu aydınlatmıştır.

Mescit, İslam toplumunun davranış eğitiminin merkezî kurumudur. Mescide kişisel temizliğe itina gösterilerek girilir. Gereksiz konuşmalar yapılmaz. Cemaati rahatsız edecek davranışlardan kaçınılır.

Mescit, Müslümanların cihada hazırlanmasında maddi ve manevi yönden etkili olmuştur. Asr-ı Saâdet'te mescid askerî bir karargâh, bir nevi askerî şûra meclisi ve askerî hastahane olarak da görev yapmıştır.

Kastamonu Nasrullah Camii'nde Mehmed Âkif'in verdiği vaazlar, İstiklâl Harbi'nin kazanılmasında etkili olmuştur.

Vakıf: Vakıf, gelir getiren mal, mülk ve akarların, hayır amaçlı olarak tahsis edilmesidir. Vakıf, Hz. Peygamber (s.a.v) Dönem'i'nden itibaren bütün İslam ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında etkili olmuş bir hayrat sistemidir. Vakıf kurumunun özünde, insanlığa karşı şahsî ve vicdanî sorumluluk hissi, iyilik, şefkat, yardımlaşma ve dayanışma duygusu vardır. Kur'an'daki, mülkü Allah (c.c.) yolunda harcamak,[56] iyilikte yardımlaşmak,[57] hayırda yarışmak gibi Müslümanlara yönelik tavsiyelerin yanında, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sadaka ve sadaka-i cariye hadisleri[58] vakıf kurumlarının yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Vakıflar tarafından yaptırılan sebillerde yoldan gelip geçenlere ücretsiz içecek dağıtılırdı.

Vakıfların faaliyet alanları ve amaçları çok çeşitlidir. Hz. Ömer (r.a.) vakfın amaçlarını; Allah (c.c.) yolunda harcamak, kölelere, yoksul ve fakirlere, yolculara ve yakın akrabaya yardım etmek, misafirlere yedirmek şeklinde belirlemiştir.[59]

Vakıflar, toplumdaki şehirli, köylü, yönetici, yönetilen, Müslüman, Hristiyan ya da Yahudi bütün toplum kesimlerine hizmet vermiştir. İhtidayı teşvik amacıyla Hristiyan, Yahudi ve putperestlerden İslam'ı kabul edenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için de vakıf gelirlerinden para ayrılmıştır. Leylekler, köpekler, kuşlar için de vakıflar kurulmuştur.[60]

İslam Kültür ve Medeniyetinin ortaya koyduğu hayır kurumlarının en dikkate değer olanı vakıflardır. Vakıflar vasıtasıyla hayırda yarışan Müslümanlar, dünyayı yaşanabilir hale getirmenin yöntemini bulmuş ve İslamı bir "vakıf medeniyeti"ne dönüştürmüştür.

ARAŞTIRALIM

"İbn Battûta, Şam'daki vakıfların hizmet alanları arasında; hacca gidemeyenleri hacca göndermek, fakir aile kızlarının evlilik çeyizlerini satın almak, esirleri hürriyete kavuşturmak, seyyahlara yiyecek ve giyecek temin etmek ve onların ülkelerine dönebilmelerini sağlamak, sokakları düzenlemek, kaldırımları yapmak gibi faaliyetlerden bahsetmektedir."

İbn Battûta, İbn Battûta Seyahatnamesi, s. 88.

 Farklı işlevleri olan bir vakıf kuruluşunu inceleyiniz. Bir etkinlik kâğıdı hazırlayarak sınıfta paylaşınız.

Tekke: Tasavvufun sosyal hayattaki kurumsal yapılarıdır. Tekkelerin esas görevi, mensuplarına İslam ahlakını ve tasavvuf terbiyesini kazandırmaktır. Şiir, musiki ve güzel sanatlar alanında önde gelen kurumlardır.

İslam dünyasında yaygın olarak görülen tekkeler, daha çok şehirlerde ve kervan yolları üzerinde kurulmuştur. Sofa, oda, hamam, değirmen, abdesthane, mutfak, ambar, kütüphane, misafirhane, ahır gibi birimleri, ekili arazileri vardır.

56 bk. Bakara suresi, 261. ayet.
57 bk. Maide suresi, 2. ayet.
58 bk. Müslim, İlim 15, Zekat 69; Nesai, Zekat 64; İbn Mace, Mukaddime 14.
59 Hacı Mehmet Günay, "Vakıf," DİA, C 42, 476.
60 Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf," DİA, C 42, s. 480.

Şehir ve kasabaların dinî, iktisadi ve sosyal hayatında etkin rol oynayan tekke mensupları, Anadolu'nun manevi bakımdan fethine, maddi bakımdan inşasına önemli katkıda bulunmuştur. Seferlerde ordunun yanında yer alarak cihada katılmışlardır. Balkanlar'ın İslam'la tanışmasında ve bu bölgelere İslam Kültür ve Medeniyetinin taşınmasında öncü olmuşlardır. İstiklal Harbi'ne destek veren tekkeler, bu mücadelenin başarıya ulaşmasında da rol oynamıştır. Üsküdar'daki Özbekler Tekke'si ile Ankara'daki Tacettin Dergah'ı bunlardandır.

Blagay Tekkesi - Bosna Hersek

ARAŞTIRALIM

"Tekkelerde, Mevlânâ'nın Mesnevî'si, Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin Fusûsü'l-Hikem'i, Gazzâlî'nin İhya'sı, Yûnus Emre'nin şiirleri, Niyâzî-Mısrî'nin Divanı, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i gibi Arapça, Farsça ve Türkçe eserler okunmuş ve şerh edilmiştir. Osmanlı devlet yöneticileriyle tekke mensupları arasındaki ilişkiler dikkat çekicidir. Osman Gazi'nin bir tekke şeyhi olan Edebâli ile alâkası, Yıldırım Bayezid'in Emîr Sultan, Fâtih Sultan Mehmed'in Akşemseddin'le ilişkileri, kuruluş safhasında olan devletle tekke mensupları arasındaki bağa işaret etmektedir."

Mustafa Kara, "Tekke," DİA, C 40, s. 369.

Ahilik: Ahiliğin kökeninde esası fedakârlık olan fütüvvet anlayışı vardır. Fütüvvet, kişinin düşmanlık beslememesi, insanlarla barışık olması, sofrasında yemek yiyen müminle kâfir arasında ayırım gözetmemesidir. Fütüvvet mensuplarında, diğerkâmlık, iyilik, yardımseverlik, insan sevgisi, hoşgörü ve nefsine hâkim olma gibi ahlaki niteliklerin bulunması beklenir. Fütüvvet, bir ziyafet verileceği zaman diğer canlıların da gözetilmesi, bir karıncanın bile incitilmemesi demektir.

Türkler, İslamiyet'i kabul etmeleri ve Anadolu'ya yerleşmeleriyle birlikte fütüvvet anlayışını benimsemişlerdir. Fütüvvet, Anadolu'da Ahilik kurumuna dönüşmüştür. Tekke ve Zaviyelerle kurumlaşan Ahilik, Anadolu'da İslamiyet'in yayılmasında etkili olmuştur. Bu kuruma bağlı zaviyelerde, müderris, kadı, hatip, hoca, vaiz, silah talimcisi, hattat ve şair gibi birçok görevlinin bulunması, zaviyelerde zengin bir dinî-ahlaki eğitimin verildiğini göstermektedir.

Ahiliğin temel esaslarının yer aldığı Fütüvvetnamelere göre teşkilat mensuplarında bulunması gereken vasıflar yiğitlik, kahramanlık, vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, affedici olmak ve tövbe etmektir.

Ahiler, özellikle esnaf teşkilatında etkili olmuştur. Çırak, kalfa ve ustaların mesleki ve ahlaki eğitiminde özgün bir model oluşturmuştur. Eğitimini tamamlayan ustanın, iş yeri sahibi olmasını sağlamıştır. Kaliteli mal üretiminde, alım ve satımda,

Ahi esnafı (Temsilî Minyatür)

müşteri ilişkilerinde sıkı bir denetim sistemi kurmuştur. Ahilikte eğitim, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ile denetim, kardeşlik anlayışının zorunlu bir gereğidir.[61]

Ahilik kurumu Selçuklular ve Osmanlılar zamanında dinî ve sosyal alanlardaki varlığını toplum içinde sürdürmüştür. Selçuklu sultanları tarafından büyük bir kabul görmüştür. Tüccar, ulema, zanaatkârlar, sûfiler ve halk arasında yayılmış,[62] devlet adamlarını, askerleri, kadıları, müderrisleri ve tarikat şeyhlerini bünyesinde toplamıştır.

KARŞILAŞTIRALIM

➔ Ahiliğin Osmanlılar Dönem'i'ndeki uygulamalarını günümüzdeki esnaf ve sanatkâr teşkilatlarının uygulamalarıyla karşılaştırınız.

61 Ziya Kazıcı, "Ahilik," DİA, C 1, s. 540-542.
62 Haşim Şahin, "Selçuklular Dönem'i'nde Ahiler," s. 302.
63 bk. Kıyamet suresi, 36. ayet.
64 Âl-i İmrân suresi,161. ayet.
65 bk. İsra suresi, 44. ayet; Hadid suresi, 1. ayet; Rahman suresi, 7-8. ayetler; Rum suresi, 41. ayet; Bakara suresi, 164. ayet; Rûm suresi, 20-25. ayetler.